

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

**THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCH OF COMPETITIVENESS
NATIONAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION**

Анотація. У статті узагальнено результати наукового пошуку провідних учених з розвитку теорії конкуренції, зокрема розглянуто їх внесок у дослідження конкурентоспроможності. Акцентовано увагу на особливостях сучасного етапу розвитку світової економіки, що вносять нові корективи в класичні визначення конкурентоспроможності та методів її досягнення. Визначено конкурентоспроможність національної економіки як цілісний результат системної взаємодії всіх суб'єктів економічних відносин та на цій основі здійснено аналіз конкурентоспроможності згідно класифікації структурних рівнів організації економічних систем.

Ключові слова: глобалізація, конкурентоспроможність, системний підхід, національна економіка.

Аннотация. В статье обобщены результаты научного поиска ведущих ученых из развития теории конкуренции, в частности рассмотрен их вклад в исследование конкурентоспособности. Акцентируется внимание на особенностях современного этапа развития мировой экономики, что вносят

новые коррективы в классические определения конкурентоспособности и методов ее достижения. Определена конкурентоспособность национальной экономики как целостный результат системного взаимодействия всех субъектов экономических отношений и на этой основе осуществлен анализ конкурентоспособности согласно классификации структурных уровней организации экономических систем.

Ключевые слова: глобализация, конкурентоспособность, системный подход, национальная экономика.

Annotation. In the article the results of scientific search of leading scientists are generalized from development of theory of competition, in particular their payment is considered in research of competitiveness. Attention is accented on the features of the modern stage of development of world economy, which bring in new corrections in classic determinations of competitiveness and methods of her achievement. The competitiveness of national economy as integral result of system cooperation of all subjects of economic relations is certain and on this basis the analysis of competitiveness is carried out in obedience to classification of structural levels of organization of the economic systems.

Keywords: globalization, competitiveness, approach of the systems, national economy.

Постановка проблеми. Глобалізація – процес всесвітньої економічної, політичної, культурної інтеграції та уніфікації. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. Процес глобалізації складається з трьох взаємозв'язаних компонентів – міжнародного розподілу праці, міжнародного виробництва і політичних відносин.

Основою сучасного світового господарства є світовий ринок, який виник ще у XVI столітті у період Великих географічних відкриттів. На його основі почав формуватися міжнародний поділ праці. Проте лише в останні кілька

десятиріч є підстави стверджувати, що процеси глобалізації набули ознак цілісності і незворотності.

Щодо міжнародного виробництва, то воно почало формуватися у 70 – 80-тих роках ХХ століття під впливом енергетичної кризи. Старі індустріальні галузі, які потребували багато ресурсів, почали розташовуватися в країнах, що розвиваються.

У ХХІ столітті світ радикально змінюється, що визначає тенденції його розвитку в найближчі десятиліття. Зростання взаємозалежності та взаємопов'язаності національних економік країн світу в ході глобалізації робить більш актуальним забезпечення їх конкурентоспроможності, яка є запорукою сталого поступального розвитку. Глобальна конкурентоспроможність стає ключовим параметром, що визначає місце держави в геополітичному просторі та в структурі світогосподарських зв'язків. Створення умов підвищення конкурентоспроможності економіки є одним із головних чинників забезпечення високого рівня життя нації.

Аналіз досліджень і публікацій. У зарубіжній та вітчизняній літературі висвітлено різні підходи до визначення конкурентоспроможності та її ролі у забезпеченні розвитку національної економіки. Теоретичний базис конкуренції закладено такими класиками економічної науки як М. Портер, Дж. Д. Сакс, Ф. Б. Ларрен. Значний внесок в розвиток методології конкурентоспроможності національної економіки здійснили В. В. Алещенко, О. Л. Чепурна. На системний характер формування інноваційної конкурентоспроможності звернуто увагу в роботах І. В. Тараненка.

Однак, особливості сучасного етапу розвитку світової економіки вносять нові корективи в класичні визначення конкурентоспроможності та методів її досягнення. В зв'язку з цим, варто переглянути найпоширеніші теоретичні підходи до вивчення конкурентоспроможності й скоригувати їх відповідно до нових тенденцій.

Метою дослідження є уточнення академічного формулювання конкурентоспроможності, визначення її сутнісних характеристик та системних

ознак з метою подальшого розгляду умов і факторів забезпечення ефективного функціонування національної економіки в умовах глобалізації світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжні та українські автори роблять акценти на різних складових цієї багатовимірної категорії, висуваючи їх як основні критеріальні ознаки. У західній економічній літературі поширене „універсальне” трактування конкурентоспроможності як здатності країни чи фірми розробляти та виготовляти товари і послуги вищої якості або за цінами, значно нижчими порівняно з конкурентами. У розгорнутому вигляді такий підхід представлено в дослідженнях Світового економічного форуму. Конкурентоспроможність визначається реальною та потенційною можливостями проектувати, виготовляти та збувати товари, які за ціновими і якісними характеристиками більш привабливі для споживачів, ніж товари конкурентів [1]. Оскільки конкуренція є основним рушійним елементом ринку, який розвивається на основі попиту і пропозиції, то зрозуміло, чому саме боротьба та притаманне їй суперництво виступає предметом розгляду в економічних доктринах, у межах яких конкурентоспроможність розглядається з точки зору прояву в ціновій і неціновій формах.

Однак, конкурентоспроможність як складна економічна категорія традиційно розглядається в різних аспектах. Так, В. В. Алещенко тлумачить конкурентоспроможність як ступінь ефективності суб'єкта (міру повноти і якості рішень) при виконанні свого призначення [2]. Подібним чином І. Богомолова та Є. Хохлов розглядають конкурентоспроможність об'єкта як стан, який характеризує реальну або потенційну можливість виконання своїх функціональних обов'язків в умовах можливої протидії суперників [3]. Близькою є точка зору А. Ф. Павленка та А. В. Вовчака на конкурентоспроможність як властивість об'єкта, що характеризується ступенем задоволення ним конкретної потреби порівняно з аналогічними об'єктами, що господарюють на конкретному ринку [4].

Трактування конкурентоспроможності як здатності об'єкта виконувати своє призначення і задовольняти потреби з ефективністю, яка б забезпечувала подальше функціонування в тій самій якості в конкурентному середовищі, досить повно розкриває сутнісні риси конкурентоспроможності, незалежно від об'єкту дослідження і є ґрунтовною основою для розгляду поняття конкурентоспроможності. Застосування методу абстракції дозволяє ширше розкрити сутнісні ознаки та характеристики конкурентоспроможності, що можуть бути конкретизовані стосовно того чи іншого об'єкта дослідження та залежно від обраного рівня аналізу:

- конкурентоспроможність як стан досліджуваного об'єкта;
- конкурентоспроможність як відносне поняття (можливість виявлення лише в конкурентному середовищі);
- наявність властивостей (конкурентних переваг), які дають можливість досліджуваному об'єкту виконувати своє функціональне і суспільне призначення;
- рівень ефективності функціонування, достатній для виконання свого функціонального і суспільного призначення, в оточенні подібних об'єктів (суб'єктів конкурентних відносин).

Подальша розробка та поглиблення методологічних засад вивчення проблем конкурентоспроможності потребує уточнення та конкретизації визначення конкурентоспроможності на різних рівнях дослідження та виокремлення факторів, що її визначають.

Найбільш вивченою в рамках мікроекономічного рівня (субмікрорівня) є конкурентоспроможність товарів. Це поняття пов'язане з якістю товару, спроможністю задовольняти потреби споживачів при певних витратах. Конкурентоспроможність товару визначається сукупністю його значущих для споживача і виробника характеристик і проявляється в результаті зіставлення з товарами-аналогами. Інший аспект, який заслуговує на увагу, підкреслює Е. Ясін: під конкурентоспроможністю товарів і послуг розуміємо спроможність продавати їх за ринковими цінами з нормальним прибутком [5].

Слід зазначити, що виробництво і реалізація конкурентоспроможних товарів і послуг – провідна передумова конкурентоспроможності підприємства. В зв'язку з цим, для адекватного визначення суті конкурентоспроможності необхідно чітко виокремити умови, що визначають конкурентоспроможність в прив'язці до конкретного суб'єкта конкурентних відносин, його місця в конкурентному просторі.

Конкурентоспроможність підприємства В. А. Павлова розглядає як його спроможність зберігати конкурентні позиції на ринку або змінювати їх в процесі адаптації до мінливого конкурентного середовища функціонування [6]. Із даного визначення можна зробити висновок, що необхідною передумовою досягнення підприємством певного рівня конкурентоспроможності є володіння конкурентними перевагами.

Наступним рівнем аналізу є галузь як сукупність підприємств і виробництв, які характеризуються спільністю продукції, технології і потреб. М. Гельвановський, В. Жуковська, І. Трофимова у визначенні конкурентоспроможності галузі ґрунтуються на понятті ефективності їх функціонування в національній економіці [7]. Варто наголосити, що саме на рівні галузі можливе здійснення узагальненої оцінки ефективності використання тих чи інших видів суспільних ресурсів. Підтримання державою виробництва у найбільш продуктивних галузях сприяє зміцненню національної економіки.

У сучасних умовах також стрімко зростає роль регіонів в економічних системах національного і світового рівнів. Часто дослідники включають у визначення конкурентоспроможності регіону такі провідні аспекти, як необхідність досягнення високого рівня життя населення, оптимальне використання місцевих ресурсів та ефективність функціонування господарського механізму регіону.

Конкурентоспроможність країни (держави, нації) часто виходить за рамки національних кордонів і формується під впливом глобального середовища. Якісні зміни у зовнішньому конкурентному середовищі економічної діяльності

як фірм (корпорацій), так і держав, його глобалізація зумовлюють необхідність пошуку ефективних шляхів досягнення, підтримання і розвитку конкурентоспроможності національних економік. Тому логічним розвитком такого підходу є трактування конкурентоспроможності держави як характеристики становища її товаровиробників на світовому ринку. Зокрема Б. В. Губський визначає конкурентоспроможність як „обумовлене економічними, соціальними і політичними чинниками стійке становище країни на внутрішньому та зовнішньому ринках, здатність суб'єктів конкурентної боротьби протистояти міжнародній конкуренції на внутрішньому ринку та ринках інших країн” [8].

Конкурентоспроможність у широкому розумінні сприймається як здатність господарства забезпечувати збалансованість своїх зовнішніх пропорцій та уникати тих обмежень, які зумовлюються зовнішньоекономічною сферою, і як здатність країни самовідтворювати свої світогосподарські зв'язки. Досить важливим у даному контексті є усвідомлення, що основним предметом конкуренції є не безпосередньо продукт, а життєздатність господарства, яка краще відповідає суті поняття конкурентоспроможності на рівні національної економіки.

Думку про те, що на рівні національної економіки об'єктом конкурентоспроможності є вже не безпосередньо товар, а умови суспільного виробництва, обстоює Дж. Сакс [9], який розглядає конкурентоспроможність як передумову та інструмент сталого економічного розвитку країни. Він вважає, що конкурентоспроможність національної економіки визначається наявністю в країні здорового ринку, чинників виробництва та інших характеристик, які формують потенціал для досягнення стабільного економічного середовища. Зростання здорової економіки має бути підкріплене зростанням ділової активності, кероване законом та стабільно працюючими ринками.

Вчені-економісти розглядають конкурентоспроможність на макро- та мегарівнях, виокремлюючи поняття національної конкурентоспроможності та конкурентоспроможності країн у численних варіаціях. Так, мова йде про

конкурентоспроможність країни, конкурентоспроможність національної економіки, а також про конкурентоспроможність національної економічної системи, нації, конкурентний статус держави тощо. Різноманітність підходів до трактування конкурентоспроможності національної економіки розглянемо у подальших визначеннях.

Торкаючись питання конкурентоспроможності національної економіки, слід зважати не лише на позиції національних товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, але й на спроможність національної економіки виконувати її цільові функції. На необхідності забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки як засобу підвищення добробуту суспільства наголошував М. Портер [10], який зазначав, що конкурентоспроможність не є самоціллю. На думку М. Портера, головна мета держави полягає в забезпеченні власних громадян достатньо високим рівнем життя. Спроможність держави це забезпечити залежить від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал. Конкуренція відіграє вирішальну роль у процесі функціонування ринкової економіки.

На думку І. Бідзюри, „оцінювати дієздатність держави слід також і з огляду на її спроможність забезпечити... створення економічних, політичних та соціальних передумов реалізації наявних (у тому числі потенційних) конкурентних переваг” [11]. В даному контексті зауважимо, що роль державного регулювання навіть в умовах розвинутого ринку залишається досить значною, оскільки впливає на якісні і цінові характеристики товарів та послуг як передумови утримання або збільшення національних конкурентних переваг на шляху стабільного зростання її економіки.

Конкурентоспроможність національної економіки є комплексним поняттям, що базується як на перевагах внутрішнього, так і можливостях зовнішнього середовища. Часто розглядається в національному контексті – економічного зростання, сталого розвитку, національної безпеки, добробуту та рівня життя населення.

Так, О. Л. Чепурна пропонує під конкурентоспроможністю національної економіки розглядати стан і потенційну можливість національної економіки надалі забезпечувати ефективність виробничих процесів і добробут громадян на основі формування і використання конкурентних переваг країни [12].

Згідно положень сучасної економічної науки можна також зробити висновок, що конкуренція – це суперництво старого з новим (інноваціями), коли конкуруючі одиниці шляхом аналізу структури ринку визначають ступінь свободи продавця і покупця на ринку, поставивши собі за мету якомога повне задоволення потреб покупця.

Дослідження понять „конкуренція” та „конкурентоспроможність” в економічній літературі виявили, що категорія „конкурентоспроможність національної економіки” є, з одного боку, складною та суперечливою, а з іншого – системною, оскільки при її визначенні інтегруються: ознаки і показники конкурентоспроможності національних товарів, підприємств, галузей, регіонів, кластерів; політико-правові, економічні, соціокультурні та ресурсно-інфраструктурні чинники розвитку; цінові і структурні можливості трансформування потенціалу конкурентоспроможності.

Суть системного підходу полягає у комплексному дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відносин і зв'язків між ними. Основи концепції „цілісно-орієнтованого”, тобто системного підходу до аналізу конкурентоспроможності закладено М. Портером в його теорії конкурентних переваг і в моделі конкурентоспроможності національної економіки. Детермінанти національної конкурентоспроможності визначені Портером як система, компоненти якої взаємно посилюються під впливом ефекту синергії. Це призводить до стрімкого зростання продуктивності та міжнародної результативності національних фірм і країн їх базування.

Методологія дослідження конкурентоспроможності на засадах системного підходу залежить від принципу побудови структури системи. В економічній теорії та практиці все частіше йдеться про метарівень аналізу, метаекономіку. Метасистема розглядається як цілісна сукупність усіх нижчих

рівнів, у їхній взаємодії. Метаекономіку варто трактувати як якісно нове системне утворення, результат глобалізаційних процесів на світовому рівні, розглядати її в глобальному гео економічному та загальноцивілізаційному контексті.

Автор концепції системної конкурентоспроможності Йорг Меєр Штамер відзначає, що на метарівні здійснюється формування провідної політичної і економічної парадигми суспільства, моделі його розвитку та загальних інституційних умов [13].

Розвиваючи ідеї Й. Штамера, Л. Андрєєва та Є. Миргородська до факторів конкурентоспроможності метарівня відносять форми політичної і економічної організації, спрямовані на сталий розвиток суспільства: соціокультурні фактори, моральні цінності, взаємодію політичних, правових і економічних організацій, стратегічну спроможність, політичну спроможність [14]. В такому контексті конкуренція ведеться вже не стільки за місце у міжнародному поділі праці, скільки за статус країни у глобальних політико-економічних процесах.

І. В. Тараненко наголошує, що саме на метарівні наукового аналізу здійснюється типологія економічних (соціально-економічних) систем за глибинними сутнісними ознаками та критеріями, виокремлюються етапи глобального розвитку суспільства, досліджуються системні процеси і явища загальноцивілізаційного рівня [15, с. 15].

Як бачимо, принцип системності у комплексному дослідженні конкурентоспроможності отримав визнання й широко застосовується в теоретичних і прикладних дослідженнях. Такий підхід дозволяє проаналізувати конкурентоспроможність шляхом виокремлення структурних рівнів організації економічної системи та віднесення до них відповідних суб'єктів конкурентних відносин (табл. 1).

Таблиця 1

**Класифікація структурних рівнів організації економічних систем
та рівнів аналізу конкурентоспроможності, [15, с. 14].**

Структурні рівні організації економічних систем (рівні аналізу конкурентоспроможності)	Об'єкт дослідження	Суб'єкт конкурентних відносин	Конкурентний простір	Детермінанти конкурентоспроможності
Нанорівень	Фізичні особи	Фізичні особи	Ринок праці, соціальні угруповання та структури, трудові колективи, суспільство, соціум	Стан здоров'я, фізичні характеристики, здібності, схильності, рівень освіти, кваліфікація, досвід, організаційні, підприємницькі здібності
Субмікрорівень	Товар	Товар (як уособлення виробника, продавця)	Ринок товарів (регіональний, національний, світовий)	Якість, ціна, сервіс, маркетингове оточення
Мікрорівень	Підприємство	Підприємство	Національні (внутрішні) ринки, світовий ринок	Виробництво, маркетинг, фінанси, персонал, менеджмент
Мезорівень	Територіальні виробничі кластери, виробничі об'єднання, корпоративні структури	Територіальні виробничі кластери, виробничі об'єднання, корпоративні структури	Національні ринки, внутрішні міжнародні ринки країн, регіональні ринки, світовий ринок	Стратегічне управління, інтеграція, ресурси, технології, ринковий потенціал, міжгалузеві зв'язки, інновації, державна політика
	Галузі національної економіки	Галузі як сукупності підприємств, що виробляють подібні продукти, використовують подібні ресурси і технології	Національні ринки, внутрішні міжнародні ринки країн, регіональні ринки (в окремих випадках світовий ринок)	Структура галузі, ринок, внутрішнє та зовнішнє конкурентне середовище галузі, ресурси, виробництво, інновації, державна політика
	Регіональні економічні системи національно-локального рівня	Регіони країни	Національна економіка, міжнародні ринки	Фактори виробництва (трудові, природні, капітальні, інформаційні ресурси, інфраструктура), рівень життя, інвестиційна привабливість, підприємництво, соціально-політичні фактори, локальні інститути

Продовження табл. 1

Структурні рівні організації економічних систем (рівні аналізу конкурентоспроможності)	Об'єкт дослідження	Суб'єкт конкурентних відносин	Конкурентний простір	Детермінанти конкурентоспроможності
Макрорівень	Національні економічні системи країн світу з їх підсистемами (фінансовою, інвестиційною, інноваційною тощо), національні економічні моделі	Країни світу (як уособлення національних економік)	Міжнародний економічний простір як сукупність національних економік	Рівень життя, сталий розвиток, економічне зростання, ресурси, інновації, макроекономічне середовище, ступінь відкритості, фінанси, соціально-політичні фактори, інститути
Мегарівень	Національні економічні системи країн світу (в контексті геоекономічної моделі), транснаціональні корпорації, міжнародні кластери, регіональні об'єднання країн, інтеграційні угруповання, глобальні (світові) геоекономічні центри	Суб'єкти міжнародних економічних відносин, країни (національні економіки, уряди), фізичні і юридичні особи (підприємства, ТНК), галузі, регіони, інтеграційні угруповання, глобальні (світові) геоекономічні центри як учасники міжнародної конкуренції на світогосподарському рівні	Глобальна світова (міжнародна) економіка як складна система взаємопов'язаних національних економік та інших суб'єктів МЄВ, між- та наднаціональних економічних процесів та інститутів, що їх обслуговують, та саме міжнародних економічних відносин	Відповідні детермінанти конкурентоспроможності систем нижчих рівнів в контексті інтегрованості у світову економіку, геоекономічний простір, глобалізаційні процеси, глобальні стратегії розвитку та конкуренції
Метарівень	Економічні (соціально-економічні) суспільні системи, в контексті їхніх загальносистемних ознак, провідної політичної і економічної парадигми	Економічні (соціально-економічні) суспільні системи, їхні підсистеми (компоненти) нижчих рівнів, що беруть участь у конкурентному процесі на глобальному, загальноцивілізаційному рівні	Глобальна світова суспільна система, що складається з економічної, політичної, соціальної та духовної сфер, які підпорядковуються певним внутрішнім і зовнішнім закономірностям	Форми політичної і економічної організації, спрямовані на усталений розвиток суспільства, соціокультурні фактори, моральні цінності, взаємодія політичних, правових і економічних організацій, стратегічна спроможність, політична спроможність. Загальні інституційні умови, механізми регулювання і взаємодії

Висновки. Конкуентоспроможність національної економіки є результатом взаємодії всіх суб'єктів економічних відносин у країні, формується в органічному поєднанні реалізації інтересів суб'єктів різних рівнів під впливом таких чинників, як товар, підприємства, галузі (кластер), економіка в цілому і залежить від того, наскільки інтегрованими є орієнтири підвищення ефективності використання суспільних ресурсів на цих рівнях. Конкуентоспроможність національної економіки – це економічна категорія, яка має певні особливості:

- виявляється в процесі міжнародних економічних відносин. Прагнення досягти високого рівня конкурентоспроможності є виразом як національних економічних інтересів, так і інтересів окремих фірм, які беруть участь у міжнародних економічних відносинах;
- розвивається у внутрішньому середовищі країни в процесі конкурентного змагання між суб'єктами економічних відносин;
- потребує постійного розширення джерел для розвитку суб'єктів господарювання та ґрунтується на принципах конкурентних взаємовідносин між ними;
- визначається умовами економічного розвитку країни та залежить від здатності суб'єктів економічних відносин використовувати ці умови з максимальною ефективністю для себе.

Подальше дослідження слід вести у напрямку розробки та поглиблення методологічних засад проблем конкурентоспроможності.

Література

1. The Global Competitiveness Report, 2009 – 2010. 2009 World Economic Forum, [http // www.weforum.org](http://www.weforum.org).
2. Алещенко В. В. Теоретико-методологические вопросы конкурентоспособности экономической системы / В. В. Алещенко // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 1 (45). – С. 113 – 119.
3. Богомолова И. П. Анализ формирования категории конкурентоспособности как фактора рыночного превосходства

- экономических объектов / И. П. Богомолова, Е. В. Хохлов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 1 (45). – С. 113 – 119.
4. Павленко А. Ф. Маркетинг: підручник / А. Ф. Павленко, А. В. Вовчак. – К.: КНЕУ, 2003. – 246 с.
 5. Ясин Е. Конкурентоспособность и модернизация российской экономики: Материалы Международной конференции „Конкурентоспособность и модернизация российской экономики” / Е. Ясин. – М.: ГУ ВШЭ, 2006. – С. 24 – 32.
 6. Павлова В. А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: монографія / В. А. Павлова. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2006. – 276 с.
 7. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Российский экономический журнал. – 1998. – 3. С. 67 – 75.
 8. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К.: Наукова думка, 1997. – 148 с.
 9. Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б. Макроэкономика. Глобальный подход / Пер. с англ. – М.: Инфра-М, 2006. – 495 с.
 10. Портер М. Конкуренция / Пер. с англ. О. Л. Пелявского. – М.: Вильямс, 2006. – 608 с.
 11. Бідзюра І. Держава в умовах розгортання системних реформ / І. Бідзюра // Політичний менеджмент. – 2004. – №3. – С. 79 – 84.
 12. Чепурна О. Л. Сучасні концепції конкурентоспроможності національної економіки / О. Л. Чепурна // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб. наук. праць. – Вип. 19. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2009. – С. 102 – 106.
 13. Meyer – Stamer Jorg. Building Systemic Competitiveness // German Development Institute. Reports and Working Papers. – 1998. – №3. – 75 p.
 14. Андреева Л. Взгляд на системную конкурентоспособность как доминанту устойчивого развития экономики / Л. Андреева, Е. Миргородская // Экономист. – 2006. – № 1. – С. 81 – 87.
 15. Тараненко І. В. Методологія системного дослідження конкурентоспроможності / І. В. Тараненко // Академічний огляд. – 2008. – № 2. – С. 12 – 23.